

ACC. N:R M.10729:1-54.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland Upptecknat av: Frans Petersson
Härad: Kinnared Adress: Smörvåla, Urshult
Socken: Urshult Berättat av: Den samme
Uppteckningsår: 1948 Född år 1884 i Urshult

Helmtak.

s. 1-43

LuF 57.

Gvädans inbärgning i äldre tid.

s. 44-49.

" 63.

Offer mot sjukdom.

s. 50-51.

Yb. 6. 1.

Jordbrukets bönåringar.

s. 52-54

LuF. 61.

Skriv endast på denna sida!

Halmtak.

Takresningen på en ledagård-antingen denna var timrad eller utgjordes av så kallat skiftesverk - bestod i ferdan tid av i par med varandra förenade spant, vars två uppe i nacken mötande ändar var hålut i hålut infällda i varandra samt sammankölls medelst en knäppt en tunn grov träduppl, som i horisontal riktning genomböjde de två spantändarna. Varje spantpar eller "spänne" hölls stadigt i sitt läge av ett "hållband" (hållbang), en ordinarie grov trästolpa, vars ena ända var med en träduppl fästad vid ena spanthalvan på något öfver halva spanthöjden, medan dess andra ända, som i förhållande till spantet intog en

Lu F. 57.

diagonal ställning, var på enahanda
sätt fästad i långväggens ovanför
(ivåtri) i omedelbar närhet av nästa
spant. För att varje spantpar eller
"spänne" skulle bli mera bärigt för
att kunna stå emot mot eventuellt
store snömassor hakade man i det sam-
ma och på ungefär 70 procent av spant-
höjden in en "kanabjälke" eller "kanaband"
(kanabang). I större ladugårdar var i
regel flera spantpar försedda med "bjälke-
hund" (bjälkehund), medan ett och
annat spantpar var utrustat med en
tvärs genom hela ladugården gående
bjälke. Man resonerade som så, att minst
var fjärde "spänne" måste ha genomgående
bjälke för att ^{hålla} hålla ladugårdens två
ytterväggar samman, medan de övriga

spantparen blott hade bjälkhuvuden.
Det tvärs över ladugårdens hela bredd
spända spantpaet fastades med sina två
nedre ändar fast vid tvännen i de båda
långväggarnas ovanträn förankrade, horison-
talt placerade bjälkhuvuden. För att ett
dylikt bjälkhuvud ej skulle komma i tält-
fäälle att ändra läge, fastades vid det tre
å fyra fot långa huvudet in mot lada-
gården pekande ända en vertikalt
upåt gående stäva, vars övre ända
fastades vid det mötande spantet.
I stället för spik användes trädubbar
av ek eller kärnfuru.

I mäldiga hus med timrade rös-
ten vilade taket på i husets längdrikt-
ning gående grova åsar, i regel tre till
antalet, det vill säga, en ryggås uppe på

10729

ACC. N:R

M 10729: 4.

4-

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

krönet och en sidoås (sidaas) under var-
dera takhalvan. Här var avståndet mellan
röstena blott sju å åtta alnar. Någon
större hus av denna typ känner upp-
tecknaren ej till.

Över på dessa åsar samt de timrade läng-
väggarnas ovarkant (ivåträet) lades nu
i spantform de åsar, som skulle uppbä-
ra de egentliga "bjuraåsarna", på vilka
halmen fästades. Det är möjligt, att
denna taktyp varit den för torvtak ur-
sprungliga, och att man sedan längre fram
övergått till ett annat taktekningsämne.

Orsaken, varför de i ett halmtak
varande halmåsar av äldre personer
benämnas "bjuraåsar", är för upptecknaren
okänd. Min gissning, som möjligen är
felaktig, är, att då dessa åsar, som i

genomsnitt ha en diameter av fyra i fem tum, ha samma dimensioner som de åsar, vilka bävern använder som byggnadsvirke, då han reder sitt bo, kan benämningen "bjuråsar" utgöra ett visst mått på åsar enkam lämpliga till ~~halmåsar~~.

I yngre och medelåldriga lada-
gårdar, med timrade gavelrösten samt i alla lada-
gårdar, uppförda av stolpar och skiftes-
verk, uppbäres taket av spant av
den här ovan å sid 1 beskrivna typer.

Så snart samtliga spanten blivit
resta, började man "bjuråsa opp" eller
placera halmåsar (bjuråsarna) på
spanten. Första åsen, som benämndes
"hofsås" (hofsans) placerades icke på
spanten utan ute på spantbjälkarnas
ytterändar, således några tum utanför

spantens "hofsknäpple" eller den egentliga
långväggen. ~~Vad~~ spanten förankrade
direkt i långväggen, som det någon gång
var fallet, så voro vid nedre änderna
av desamma fästade tilltyxade stängänder
varpå "hofsäsen" vilade. Det var nödigt
att hofsäsen låg 5 å 6 tum utanför ytter-
väggen, ty i annat fall skulle väggen tagas
skada av regn. "Bjursäsen" nummer 2 fick plats
^{uppe} på spanten, 15 å 18 tum ovanför "hofsäsen".
På detta sätt placerades ås efter ås, tills
taket var "bjurat". Avståndet mellan
åsarna var minst 15 högst 18 tum, åsen
inberäknad. Varje ås vilade mot en i spar-
tet inbarrad pinne av ek eller kärnfuru.
Så snart åsen blivit lagd till rätta, borrade man
ovanför densamma in en annan pinne, som
kallades "klämpinne".

Material och dess behandling.

Vid täckning av halmtak användes uteslutande slagtröskad höstrågshalm. För att få halmen lämplig för sitt ändamål måste den "repas" eller "göras opp". Det vill säga: dragas genom en halmrepa. Detta arbete tillgick så, att sedan man i ett dubbahål i en väggstolpe uti på lojen fastkylat halmrepans ena till en dubbspets formade ända på så sätt, att den av en aluslång plankstump tillverkade repan kommit i ett horisontalt läge ungefär tre fot över golvet, medan dess fyra å sex på korta avstånd från varandra placerade träpinningar pekade vertikalt mot skyn, grep man med både händerna i en uppkurten råghalmsbunta

Material och dess behandling.

Vid täckning av halmtak användes uteslutande slagtröskad höstrågshalm. För att få halmen lämplig för sitt ändamål måste den "repas" eller "göras opp". Det vill säga dragas genom en halmrepa. Detta arbete tillgick så, att sedan man i ett dubbahål i en väggstolpe utå på lagen fastkylat halmrepans ena till en dubbspets formade ända på så sätt, att den av en aluslång plankstump tillverkade repan kommit i ett horisontalt läge ungefär tre fot över golvet, medan dess fyra å sex på korta avstånd från varandra placerade träpinor pekade vertikalt mot skyn, grep man med båda händerna i en uppknuten råghalmsbunta

En handfull (hang) halm, som man var-
samt drog över repen, först "hagens"
ena ända, därefter den andra. Sedan denna
handfull halm på detta sätt blivit res-
sad från botten grässtrån och halva eller
dubbelt liggande halmstrån, lade man den
samma från sig, varefter man fortsatte
proceduren med en ny "hang" o.s.v..

Den allmänna meningen på denna ort
var, att rågräset ax och halm ej fick
skiljas från varandra. Axet höll ju halm-
strået kvar vid taket.

Som sagt: Rågen tröskades med slaga.
Endast halm, som tröskats med detta
redskap, fick användas till taktäck-
ning. I allmänhet var det blott männen
som tröskade. På de flesta gårdarna
var det regel, att höstrågen tröskades

färdt sedan all värsäd blivit avser-
kad.

Redan vid tretiden på morgonen
ware slagarna i gång, sedan tröskkar-
larna dessförrinnan ätit en frukost,
mestadels bestod av bröd mjölk och
hackkarr av får. Sedan lätt
och i rask takt pågick tröskning-
en till dagningen, då "ottamålet",
dagens första "målavbrytning", var slut
och dagvarden ("dassan"), som utgjör-
des av grym, ärt- eller bönsvelling,
bröd och stekt fläsk, var färdig.
Som belysning på logen använde
man skottalg, som man anbragt i
ett plåtfat, var man lagt några
trasremmar, vilka påtända spredde
ett matt sken omkring sig. På en

och annan gäst tillvaratog man vid
svinsläkt svinets urinblåsa vil-
ken - sedan den blivit uppblåst och
omständligt behandlad - användes
som lykta. Slagan eller "pläjeln" be-
stod av två delar, nämligen slagskaf-
fet ("hangeln"), som var rund, ungefär halv
annan tum i diameter och cirka två
alnar lång, och den egentliga slagan
("dransen"), vars form var åttakantig,
med en längd av en och en halv aln
och en gemenskärning av något över två
tum. En tum från ene ändan fanns på
såväl "hangeln" som "dransen" en inskärning
runt om, vilken var en halv tum bred
och lika djup. Denne inskärning
kallades "hals". "Hangeln" och "dransen" sam-
manhölltes av "pläjskägeln", som löpte

runt de två halsarna och som var
tillverkad av älskins. På 1870-talet
kallade en färdigbunden "pläjlachäja" sex
stycken. "Pläjlachansen" var tillverkad av
bektia. "Pläjlachangeln" var mestadels av
samma träslag, men även björk och ask
användes. Pläjlachningen tillgick på
så sätt, att man lyste upp benden
på ett vinst, till logens storlek pas-
sande antal rådernekar, antingen 16,
18 eller 24, vilka man bredde ut på
golvet i logens längdriktning, lika många
på var sida med toppändarna riktade
mot logens mitt. En sådan omgång
kärvar kallades "laj". Vill man antaga,
att logen låg i öster-väster, så var
uppställningen av de fyra träskackar-
na denna: Med snicket vänt mot

väster stod tröskkarlen nummer ett unge-
fär två alnar öster om yttersta neken av
tröskkläjets nara halva, medan trösk-
karlen nummer två, som hade sitt antete
vänt mot öster, blivit placerad två alnar
väster om södra täjhalvans från väster
räknat första nek, under det att trösk-
karlen nummer tre stod med blicken mot
öster mitt uppe på nästa nekraden. Trösk-
gärgets fjärde man, som hade aniktet
vänt mot väster, hade fåttat pasta på
södra nekraden, på någon avstånd från
sin kamrat, karlen nummer två.

Tröskkvingen började. Jüst som förste
mannens plätladans med ett hårt slag
träffade den framför honom liggande
nekers axändar, var andre tröskkarlen
druns stadd i raskt fallande, medan

tredje mannens druns befann sig i högsta
 höjd och fjärde karlens i rasande fart upp
 åt. Slagen föllö tätt efter varandra. Metodi
 en steg och föll, alltefter som man slog
 underslag eller ~~överslag~~, beroende därpå
 om man behövde insätta hela sin kraft
 styrka eller icke. När man tröskade me-
 kens ~~topp~~ända, lät man "drunsen" gå
 upp på högersidan "på" "hangeln", vilket
 kallades, att man slog "underslag". Men
 gick drunsen upp på "hangelus" ~~vänstra~~
 sida, vilket var sed, när man tröskade
 mekens stjärna, så hette det, att man
 slog "överslag". Så snart de fyra
 karlarna tröskat tøjets övre sidor
 vändes kärvarna, varefter man slog
 den andra sidan. Tröskade man höst-
 råg, som redan vid inbärgningen blivit

omhankad (~~stakad~~) och beskattad
på 80 å 90 procent av sin säd, ~~och~~ trös-
kades densamma blott ett slag. Det vill
säga: man sät de två slagarna på slag
i slag från nekeas toppända till dess
stubbända, varefter man övergick till
en annan nek. Men var rågen ej bankad,
tröskades varje nek från dess toppända
till dess stubbända och därefter från
stubbändan tillbaka till toppändan. Medan
de två mot varandra stående tröskkarlar
"reste upp" och buntade halmen på det
tröskade lätets ena del, klarade de två öv-
riga ~~männen~~ dess andra halva. Råghalms-
buntor bundas alltid med två band.

Hur den ^{för}tal-täckningenssedda råghalmen
behandlades är redogjort på sid. 7.

En råghalmsbunta av ordinarie storlek vägde
20 å 22 skålpund.

Den till tak avsedda rågholmen, som kanske i veckor eller månader legat i ordningställd, måste alltid bli avsedd strax före täckningen, emedan man beförde, att råttorna, bondens fruktade fiender, kunde ha varit framme och skaffat sig lyor i buktarna. Vid täckning av halmtak kunde endast slagträsked råghalm komma ifråga. Endast till takryggen (ryggningen) användes lös småhalm, s.k. "savs" eller skrothalm, "fransöse", som man vid den på sid. 7 omnämnda "sepringen" av rågholmen fransen sat densamma.

Förvarades till tak avsedd råghalm från det ena året till det andra, "låde" man i regel upp den uppe på ett på några tak bjälkar i ordningställt "lader", här kallat "slinne", "halm-slinne", där katterna ägde stora möjligheter att helt kontrollera råttornas förhållanden.

En och annan fattig torpare, som ej hade råd att täcka sin ladugård med råghalm, använde vass, så kallad kälvass, som vanligtvis skördades under augusti månad. Annan mejningen som utfördes från båt, företogs med en långskaftad rie, varefter ihopsamlingen följgick medels en grov träräfres eller träkrattas tillhjälp. Sedan vassen kommit i land, band man den i kälvar, som i torkat tillstånd skulle hålla en aln i omkrets. Som bindematerial användes björkriskvistar. Kälvarna ställdes upprätt mot en steamer eller grädesgård, medan de kunne torka. En dylik vasskärve kostade år 1898 tre öre, och då ihopsamlandet av 33 kälvar ansågs vara ett fullgott dagsverke, blev daglönen alltså ungefär en krona, vilken i förhållande till 1890-talets pengeknapphet ansågs vara en rimlig dagsförtjänst.

Vass

Fordom hette det, att man här och där använt benvass som taktäckningsmaterial. Något dylikt tak har upp-tecknaren emellertid aldrig sett.

Taktäckningen.

I denna bygd finnas höglighvis endast bundne halmtak.

Halmtak användes blott på uthusbyggnader.

I taktäckningsarbetet deltog i regel två men, varjämte en tredje person fick passa upp som kantlangare. En taktäckare ville ej gärna arbeta ensam på ett tak. Man behöfde så väl vara två för att kunna hålla halmen i styr, när blästen satte till.

Det var givetvis oförenligt med sund ekonomi att cmäcka hela ladvärdstaket på en gång. Var ladvärdstaden t. ex. 40 alm

lång och de två taksidorna således
hade en gemensam längd på 80 alnar, så
uppdelade man denna takyta i sex
fält eller "blek", varvid varje "blek"
blev omkring ^{något över} 13 alnar långt. Då ett
halmtaks genomsnittsålder var 18 år eller
något däröver, fick ladugårdsägaren alltså
varit tredje år täcka ett nytt "blek" för
att kunna hålla taket vid makten.
Var en jordbrukare bonde i 36 år, hann
han under denna sin "bondetid" (bongati)
täcka om hela ladugårdstaket två gånger.
Då han under dessa treårsperioder kunde
av sina rågskördar avsätta tillräcklig mängd
takhalv och själv högg de för täckningen
nödiga "takraftarna" och "täckvidjarna"
samt om han var ensam arbetare på gården - genom
dagsverksbyten med grannarna fick hjälp

med den egentliga taktäckningen, så kostade påläggningen av ett dylikt "blek" banden inte ett enda öre. Blandas av det mer liberala slaget anlätade dock i regel en van yrkestäckare, medan han själv arbetade som andie man.

Vid täckningen använde man en stega (takstega), som ej behövde vara längre, än att när den var ställd på lut, räckte upp till ladugårdsväggens övre kant. Denna stega var tillverkad av två lättvar-
na, fyrkantiga eller sågade gransla-
ner, som hölls en diameter av mellan
4 och 5 tum, och som kallades "horn"
(stegjakoän). Stegan, som hade en bredd av
ca 22 tum, var försedd med pinnar
av ek, en eller gran, vilkas ändar
vare indragna och fastkölade i på ett av

stånd av cirka 12 tum från varandra
i steghaken gjorda barrhöl, vilka bar-
rats av en grov timmernavare eller "åsa-
navare" (ausanavare). De flesta bänderna
tillverkade själva såväl stegar som and-
ra behöriga slöjdsaker, som i ett och annat
hem gingo under beteckningen "garäjjie".

När man skulle påbörja täckningen
av ett "blek", satte man utanför ladu-
gårdsväggen och längs hela "blekets" bredd
upp en vanlig byggnadsställning, som nåd-
de upp till ungefär ett fot under takhuf-
sen, och som uppbars av några i jorden
fästade, vartikalt ställda trästänger,
som varo med ladugårdsväggen förena-
de medelst horisontalt placerade, om-
kring eller över tre fot långa och tre
å fyra tum tjocka trästörar, vars inne

ändan vara inslagna i medelst nare i
ladugårdsväggen gjorda borrhål, medan
dess ytterändan vilade på de i marken
nedsatte stöttstängarna. Över på dessa
trästolar lades nu den av plank eller
bräder bestående gångställningen, som
placerades omkring sex tum under tak-
skägget, varigenom man fick nödigt "träsko-
rum" mellan ställningen och den tillämnade
takhalsen. Sedan takäckarebasen ställt
sig vid "takblekets" ena kant, börja-
de av en upplöst halmbunta breda
hofshalmen, som här sammanpressad borde
bilda en tjocklek av sex å åtta tum. För
snart han breddat ett par alnar lång sträcka,
fortsatte hans medhjälpare detta arbete,
medan basen grep en takkäpp, här kallad
"takraft", som han placerade på halmen längs
takåsen nummer två. Takåsen nummer ett, som

benämndes "hafsås", och som hade till uppgift att uppbära takbalken, skulle nämligen icke föras med "raft". Sedan basen passat in "raften" och fått den i önskat läge, fattade han en takvidja (täckveja) och slog med den en enkel knut om raften, och medan han med sin vänstra hand stödde raft och vidja, födde han sin högra näve in i halmen nedanför åsen, där han grep vidjans i halmen ovanför åsen instuckna ständ, varefter han behändigt strammade vidjan hårt om åsen, och sedan vidjan dragits genom ovannämnda knut, slog eller rättare sagt vänd täckaren en "knorr" på vidjan, vilken "knorr" höll densamma stadigt i rätt läge, varefter täckaren gick i författning att placera vidjan nummer två. Avståndet mellan vidjorna fick ej överskrida en alm. Så snart hela denna ås eller del därav,

sem räckte från "blekets" ena kant till
den andra, var färdig belagd med halan
och hade fått ett tillräckligt antal vidjor,
skulle hela "flaskan" "slippas". Denna
procedur gick till så, att sedan halan-
stubben skjutits, så att kopsen blivit jämn,
ställde de två männen sig vid var sin ända
av "flaskan" (här kallad "flaskan" bestämd
form) för att "draga åt takvidjorna" (dra av
takvidjorna). Sedan man vidit upp den nyst
gjorda knaren, tog man med ena handen tag i
vidjans storända och strömade till den
samma ytterst hårt, så att de av den
samma med varandra förenade ås och raft
satto så osynligt fast, som om de varit
gjutna vid varandra. Sedan ^{smedde} gjorde man
på vidjan en stor och kraftig knar, och
genom att man höll vänstra handen hårt om
vidjeknuten kunde man böja knaren tätt intill

densamma, vilket gjorde, att en på detta sätt
brunden vidja ej kunde slitas isär av den
starkaste storm. Så snart en "flaska" bli-
vit färdigtäckt, började man på en ny dito.
Sedan man täckt tre ä fyra "flaskor", och
arbetsplatsen därigenom flyttats så högt
upp på taket, att man från den nyss beskri-
na ställningen eller "stödet" (stödet) ej räckte
upp att arbeta, fick man skaffa sig ny ställ-
ning. Denna bestod av tre eller flera på
marken ställda och mot taket lutande
granslänor eller granäsar (granausa),
som benämndes "fotäsar" (fotausa), samt
en dito av samma träslag, som lades
på det nytäckta taket och på den näst
sist täckta "takflaskan", och som medelt
repstumpar sursades fast vid "fotäsarnas"
teppändar. Denna horisontalt placerade ås,
som nu fick utgöra ^{den} egentliga ställningen för

Täckningsarbetarna, benämndes "gångås" (gångars).
Vid varje fjärde "flaska", som man täckte,
flyttades "gångansen" högre upp på taket
på så sätt, att man drog störandarna
av de mot taket lutande "fotansarna"
närmare ladvärdsväggen. Den stige, som
utgjorde förbindelse mellan den nedanför
takhopsen befintliga väggställningen och
den uppe på taket placerade "gångansen", och
som med ett rep var fästad vid nämnda is,
 kallades "gångsteje". Den var tillverkad i sam-
ma stil i samma stil som den här ovan om-
nämnda "takstejen", men var givetvis i betydligt
mindre format än denna. Utom de två männen,
som sysslade med den egentliga täckningen,
bestod täckarelaget av en tredje person, van-
ligtvis en halv vuxen pojke, vars uppgift var
att bära upp halmbuntar till de täckande
männen, vilken ^{och} därför just vid detta arbetstillfälle

Obs.

Obs.

blev kallad "passjönk". Även andra benämningar på denna person, såsom "hangklångare" (dialektord av vårt rikssvenska hantlangare), "buntbärare" och "stejspringare", förekomma. "Halmbuntarna" forslades upp på taket på så sätt, att "passjönken" bar desamma, en åt gången, på sin rygg upp på den nyss omnämnda, nedanför takkassen befintliga ställningen eller "stöet", där de ställdes på lat mot takkassen. Från detta lilla lager fick "passjönken" sedermera vid täckarebasens lyftningsord bära "bunta" efter bunta uppför "gångstejen" och fram i räckhåll för de täckande männen. I regel ålåg det dessutom "passjönken" att tälja och "hugga te" takraftar samt se till, att takvidjerna var lagom blöta. Om man täckte från höger åt vänster

eller från vänster åt höger berättade
helt på täckarebasens egen bekvämlighet.
Man ville arbeta som man "va händä", antingen
han nu var högerhänt eller vänsterhänt.

Glippan mellan halmen och takfoten fick
vanligtvis vara öppen. Skunkbräder
användes i regel endast å särskilt för-
nämliga sadugårdar och å sådana sadugårdar,
som låge intill landsvägen. Ett sätt att
täta glippan var, att en bräda, vars bredd
motsvarade glipöppningen, ställdes på kant
på väggens ovantä. Mången städes var glippan
igenstoppad med gammal halv. Under de
senaste tretti åren synes emellertid bruket att
använda liggande skunkbräda ha varit
förelägg.

Vid täckning av halmtak användes "tak-
rafter" (täckrafter) och takridjor (täckridjor).

Takraftarna, som skulle hålla en dimension på ungefär två tum, men som vanligtvis varierade från knappt en tum till tre, voro av björk, gran, ek eller hassel och höggas i regel på egen mark och tillryggades mestadels vintertid. Den jordbrukare som hade sin dam i ordning, tillredde så väl takrafter som takvicklar på vintern. Den grövre delen av raften skulle tätas på ena sidan till i det närmaste hälften av sin tjocklek, medan den smälare delen blott barkrandades. Raften höll i medeltal en längd av sex alnar, men även raftar på tre alnar användes. Ju längre raften var, desto fastare blev taket. Raftar av gran ansågs vara hållbarast, men raftar av björk voro det saktat mest breekliga. I vår tid användes här och där från sågverk inköpt skrottrimb till takraft.

Tekvidjorna, som uteslutande voro av björk,
höggas vanligtvis på vintern. Med en "ristbit"
(bäckkniv) avskar man den ungefär tre
alnar långa björkdelningen (beakeslyan)
nere vid roten, och sedan man med fjäll-
knivens i rak vinkel mot slyans
bark ställde egg rasplat av slyans
bark på två sidor, ställde man slyans
tappända mot marken, och sedan man pla-
cerat sin ena skaklack på densamma,
böjde man med högra handens fingrar
ett par tum ovanför skaklacken helt
vackert vrida och sno vidjan, varunder
man efter varje varv flyttade fingrarna
uppat mot vidjans storända. Så snart vid-
jan var färdigsmodd och dess storända
vassad var som en syl, var denna vidja
meget för sin uppgift, och man övergick till
nästa vidja. Vidjorna måste zivetvis vridas, me-

dan de vara färska. De bundas i buntar med ett halvt storhundra (sextio stycken) i varje bunt. På 1890-talet var priset på takvidjor sexton skilling (33 öre) per storhundra. Det var företädesvis gamla orkestlösa gubbar, som födde takvidjor till salu. De snodda "täckvejäna" höll sig användbara i årtal, så framt de varo vinterhuggna. Före användandet måste de emellertid ligga i blöt i minst ett halvt dygn. Det gick dock ej an, att lägga flera vidjor i blöt, än vad man oändgämligen behövde, ty en på detta sätt uppgjött vidja, som efteråt fick torka till, blev fullständigt värdelös.

Bindningarna eller vidjorna sattes på ett avstånd av 20 à 24 tum från varandra och precis så, som täckarebasen fann för gott. Några förband mellan

bindningarna på de olika björasarna kom
mo aldrig i fråga. Ej heller sattes vidjor-
na rakt ovanför varandra.

Fler en vidja bands är här ovanför
kladlagt.

Vid halmtäckning i vår tid använ-
des fortfarande åtminstone på fber-
taket gårdar takraftar av gamla ty-
per och former, men i stället för tak-
vidjor av björk har ståltråd allt
mer kommit till användning. Även
skyttel (skötel) och taknål (tak-
nål) ha här börjat komma i
bruk. Gamla beprövade halmtäckare
påstå emellertid, att ståltråden är som
bindemedel betydligt underlägsen björk-
vidjan. Upptecknarens sadugårdstak
blev år 1939 omtäckt med halm, var-
vid takraftar av gammal typ brukades.

men som bindemedel användes ståltråd.
Detta tak har emellertid redan från
början saknat den fasthet, som dess
föregångare. Täckt med björkvridjor
år 1921, ågde.

Så snart en flaska blivit färdig-
brander jämnades kalmen ut vanligt-
vis blott med handen men någon gång
med en täckraka. Olika täckare an-
vände givetvis olika täckningsmetoder.
En i denna byggd mycket anlitad kal-
mstäckare, Peter Gustav på Heltängen,
född år 1864, död år 1946, tog alltid
bindningen i två tempo, drog först
vidjan löst åt, medan han täckte hela
flaskan, varefter han jämnade kalmen
med handen och drog slutligen hårt åt
samtliga vridjor. Sedan hela bleket blivit

färdigtäckt, "drev" han detsamma med en täckraka, varvid han började uppe vid nacken eller "ryggningen" och fortsatte meråt mot halsen. Med denna reflekterade täckraka trängades eller "drevs" varje halmslå en tum eller kanske mer in i den tränga klämma, som bildades mellan björåsen och raften, vilket hade till följd, att halmmassan blev mer kompakt. En första klassens halmtäckare vinlade sig alltid om, att varje vidja blev hårt åtdragen och att - som här ovan omnämnts - knorren på densamma blev tillräckligt stor.

När man vid täckning binder med ståltråd, användes skyttel. Bindning med snöre, tjärat eller oljät, förekommer icke.

Takraftarna skarvades aldrig samman på annat sätt, än att deras två ändar gingo förbi varandra minst 8 tum, varefter de på övligt sätt bundes fast vid taket med samma vidja. Regel var, att stora ända mätte stora ända och lilla ända lilla ända. Vid gavel användes givetvis endast stora ända. På raftens tätyda innesida högs 6 tum från stora ändan ett tum långt "hack", vars djup motsvarade två tredjedelar av raftens tjocklek. Sedan man vid detta "hack" böjt raftändan, stoppade man vid täckning denna raftända in mellan halmen och vindskidan, varefter raften fastbands vid björåren. Halmen var sedan säkert fästad.

Halmtaket skjuter ut 12 å 14 tum utanför

gavelns yta. Någon klädsel eller panelning
av undersidan på denna utskjutande del
föreligger icke.

Täckrakan bestod av en smal, på under-
sidan vefflad bräda, som var försedd med
ett i hvar diagonal mot densamma ställt
skaft. På ovansidan av täckrakan fanns
en spik att hänga den i.

Takskägget (takhafsken) högs av med
en handaxa. Man höll yxan med eggen
uppåt tätt under takmen, medan man
med andra handen förde en liten trä-
kluppa, som man slog mot eggen.

Utbryggnader på taket, som äro försedda
med dörar, kallas harmejär (håimajä).

Ryggåsen samt den närmast densam-
ma liggande bjuråsen förseddes icke
med räftar och vidjor. Över dessa åsar

lade man nu det egentliga "flotäcket", till vilket man mestadels använde lös råghalm s. k. "savs" eller den vid reppingen av bunthalmen uppsamlade småhalmen. Detta halmlager varmed taktäckningen fullbordades, lade man synnerligen ^{tydligt} sedan man "ryggat" taket, skulle man placera "hängar" (hangå) och åsar på detsamma. Hångarna, som bestod av ^{två} något över två alnar långa och fem i sex tum grova ekträn, som korsade varandra över nacken, och som i karsen voro förenade med en trädnabb, även den av ek, voro försedda med flera stycken trädnabbar. Dessa ryggträn eller "hängar", som på större lada- gårdar kunde vara upp till tre alnar långa placerades nu rype på taket, par

om par, på omkring fyra elmars av-
stånd från varandra, varefter man på
hångarnas dubbar lade långa gränstäng-
ar minst tre, någon gång fyra stycken
på varje sida. Sist lade man upp på
ryggtråns kors en stäng, som blev kal-
lad "skatåsen" (skatausen).

I vår tid användes hönsnät i stället
för ryggtråd och åsar. Detta nät fäster
med stälttråd vid bjuråsarna.

Sista bindningen lägges på andra åsen
från ryggingen räknat, ryggåsen räknad.

Ryggade halmtak förekomma icke.
Ett halmtak fick ej räffas.

En del personer ansågo, att messa på halmtak
var bra och att den ökade takets "hins-
längd" medan andra menade, att den var
skadlig, ty den höll halmen fattig.

Halmtakets gavlar skyddades mot storm-
slitning medelst de på björasarna
gaveländan fästade vindskidorna (ving-
skiåna), vilka i regel skulle ha en
bredd av 8 tum. Vindskidans överkant
täcktes av en cirka 5 tum bred bräda,
varan 1 tum täckte skidan, något över
1 tum sköt ut över skidans ytterkant
medan den övriga delen av brädan gick
ut över halmtaget. Fjorden dubbdades
vindskidorna fast med trädubbar, men
numera fästas de med spik. Förutom
vindskidor användes på en och annan
ledagård även slamar, vilka korsades
ovan nacken. Detta sätt att skydda
taget utgjorde en försiktighetsåtgärd, som
vanligtvis kom till användning först
sedan taket började bli dåligt.

Ett väl lagt halmtak, som låg på en mot storm skyddad plats, ansågs kunna hålla i 25 ä 30 års tid. Ett halmtaks nordsida höll alltid betydligt längre än dess sydsida.

Reparationen av ett gammalt halmtak inskränkte sig vanligtvis blott till att försä taket med en ny ryggring. Några särskilda redskap användes icke.

Sedan slagtröskningen numera upphört är det nog när som helst slut med täckning av halmtak. Den maskintröskade råghalmen är som takhalm betraktad ej mycket värd.

För 50 år sedan var de flesta ladugårdar i denna bygd täckta med halm. För 20 år sedan var det nog ungefär lika många halm- och spåntak. För 10 år sedan var

ACC. N:R M. 10729:40.

Landskap: Småland Upptecknat av: Frans Petersson
Härad: Linnsevad. Adress: Smöramåla, Miskult.
Socken: Miskult. Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1908. Född år 1884 i Miskult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

halmtagens antal ytterligare reducerat och
i vår tid är det kanske ej mer än 12
ä 15 procent av de större ladugårdarna som
är täckta med halm.

Småbrukare av det mera traditionskäre
slaget, vilka i regel helst följa fars och
farfars seder och bruk, komma nog
ännu en tid att ha sina ladugårdar
täckta med halm.

I blåsiga lägen vara spåntaken på grund
av sin något längre hållbarhet mera
lämpliga än halmtaken, men då det mötte
en hel del besvär med att framställa
takspån, använde man i stället halm, som
man hade gräset.

Skriv endast på denna sida!

De atthus som nu uppföras få i regel ej
halmtak. Skälet? Slagtröskningens tid
är förbi. Takhalmen skulle bli för dyr,
om denna halm skulle tröskas med lejda ar-
betare och slaga.

Här i Ushult har nog aldrig funnits ett
bostadshus med halmtak. Ty ett hus med
ett dylikt tak skulle inte ha kunnat bli
brandförsäkrat i socknens brandförsäkrings-
bolag. Men ladugårdar, vagare, medbodar
och lador såväl hemma som ute på ägorna
voro täckta med halm.

På 1870-talet, då i gemen årsräningen var
god, såldes takhalm för ända med till 4 skilling
pundet. 1939, då uppvecklaren köpte tak-
halm, var priset 25 öre pundet.

Taktäckare hade i regel fri kost samt en dag-
lön, som motsvarade timmeemannens. På
1890-talet var denna daglön en krona, år 1905
en krona och femti öre, och omkring 1930, då en
viss arbetslöshet rådde, tre kronor.

573

126/206a

ACC. N:R

M. 10729:42.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Fraas Petersson.
 Härad: Kinnared. Adress: Smålamåla, Ushult
 Socken: Ushult. Berättat av: Densamme.
 Uppteckningsår: 1948. Född år 1884 i Ushult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Upptecknarens tackkarlar år 1939, vilka ej
 åtnjötto kost, betingade sig en daglön av
 fem kronor och femtio öre.

Någon särskild matordning för laktäckare
 förekom icke, utan de åto tillsammans
 med husets folk. Men i regel hade man
 bättre mat på täckedagarna än på andra
 dagar. Brännvin följtiskade man sig med
 vid varje måltid, och till kvällsmåltiden,
 som var helt festlig, hade man risgröns-
 gröt, "täckgröt".

Om kvinnor deltagit i laktäckningsarbete
 i större omfattning är ej känt. Möjligen
 har någon gång en kvinna arbetat som
 "passjontk".

Sommaren 1912 slog bonden Karl Petersson, Örnhult, Ushult, ihjäl sig, då han under taktäckning i en gravgård råka-

de snava och falla från det tärnliga höga ladugårdstaket med på ~~sten~~ steninga gårdsplanen. Olyckan inträffade, då den sextioårige mannen skulle dra åt en vidja.

Vidjan brast vid mannens allt för starka ryck, varvid han slog över och föll baklänges ned.

Flera fall från under täckning varande tak ha här på denna ort förekommit under de sista 60 åren, men endast detta har relaterade här, vad upptecknaren tror sig veta, haft en omedelbar död till följd.

Torvtak på ladugårdar ha i regel ej förekommit.

Företrädet eternit blir med tiden det tak, som kommer att efterträda halm- och spåntaken på ladugårdarna. Där takresningen är allt för liten för att uppbära tegeltak, blir eterniten tämligen. Flera ladugårdar här ha allredan fått eternittak.

Frågor i sammanhang med grödans inbärgning.

Fråga 1: På vagn, dragen av häst, oxar eller kor. Vagnhjälet kallades "röne", "tvåaröne" eller "kockröne".

Fråga 2: "Sälsaan" (sädsladan) Den i "sälsaan" inbärgade grödan benämndes "sälsat".

Fråga 3: I regel utgöres golvet i "sälsaan" av jord.

Fråga 4: I alla logar, som äro minst 30 år gamla, består golvet av träplankor som äro "plade" (spant-hyvlade) och sitta emellan förenade med horisontalt gående trädebbar, vilket gjorde, att hela golvet låg fast på sina bultstringar.

Fråga 5: Mellan trösklogen och sädsladan finns logbalk eller skifte (luggskifte).

Fråga 6: Andringar i ovan nämnda förhållanden ha under de senaste 15 å 20 åren före-

LUF 63.

kommit här på en och annan gård. Exempel:
Sedan slagträskningen upphört, har man
i stället för trägolv börjat använda leg-
golv av cement.

Fråga 7: Den person, som medelst sädestjuga
(saatjyva) "tjyvar" eller "flyr" nekarna från
legen i riktning mot "sälacet", kallas
"nekatjyven".

Fråga 8: Den person, som tar emot nekarna av
"nekatjyven" och "flyr" dem till den, som lägger
dem i ordning, benämnes "neka krauka".

Fråga 9: Den person, som lägger nekarna i ordning
och "laar laet" kallas "laa krauka".

Fråga 10: 7' det arbetet, som kallades "laa sä",
deltog i regel såväl manlig som kvinnlig
arbetskraft. Då "nekatjyvens" arbete an-
sågs vara synnerligen krävande, utfördes
detsamma vanligtvis av en vuxen karl,

medan "lakrakrans" åligganden veckställdes av en kvinna eller en halvaxen dräng, under det att ofta ett tio års barn klade "mekakrans" uppgift.

Fråga 11: Det i detta arbete enda använda redskapet, sädestjungan (sätjtjvan), bestod av ett bartät 4 alnar långt och något över 1 tum i diameter grovt skaft, vanligtvis av grantia, vid vars grovända var fäst en tvåhornig järnklyka, vars två horn, som stodo på omkring halvtannat tum från varandra, voro cirka 3 tum långa.

Fråga 12: Fördens användes sädestjungan av enbart trä. Ännu i början av detta sekel voro sådana i bruk på mindre torpställen. "Trätjyvan" skilde sig från den här ovan beskrivna tjungan däigenom, att på ungefär 4 tums avstånd nedanför "trätjyvens" sylformigt

tillspetsade ända var i dess skäft diagonalt inbarrad en av något hårt trä tillkretad sylformad pinne, som jämte "trätjwans" spets utgjorde den gaffel varmed mekanen expanderades.

Fråga 13: Kom en främmande person till en toge, där slagträskning pågick, så kunde det hända, att en av träskarlarna lade sin slaga eller "pläjel" i ett grepp runt besökarens hals, och klämde de två slagdelarna "hangel" och "drums" så hårt mot varandra, som han antog, att besökaren kunde tåla, varvid han skämtsam yttrade: "Gau smaukar lekatten."

Detta träskarlens företag var ju blott ett skämt, och erinrade om förne tidens seder ^{till synes} och avsett att framkalla skratt.

Dess realistiska form minde dock om det
grusamma straff, som drabbade den per-
son, som med eller utan övernaturliga
maktens bistånd sökte stjåla säd från
annans lög.

"Lokatten" eller "lakatten" ord som i denna
bygd utgöra beteckning för svär eller
som hemmelin - var omtyckt i en gård
och hatad i en annan. Kom lokatten till
en gård där det fanns gott om råttor,
dröjde det i regel ej länge, förrän han
druckit blodet av den sista råttan,
givetvis till gårdsfolkets stora förtroende.
Fårre blev det uppenbarligen, ifall lokatten
kom till en gård, där inga råttor fanns,
utan det i stället blev tamhansen, som
fick släppa till blodet. Redänt efter
sina gäringar framstod detta djur således
som en varelse på gott och ont.

Fråga 14: Något om pläglavisan, något intressant
sammmanhängande helt finkricka att relatera.

Fråga 15: Med "stabbe" menade man det
färdiglaade "sälalact" från jerdgelvet
till ryggsäsen. Ett i korsstapel upp-
lagt virkesparti betecknas också "stabbe".

Fråga 16: Ordet "stälte" betecknade det laade
bottenvarvet i säderladan. När man
skulle börja att "laa", ställde "laakrau-
kan" sig mitt på jerdgelvet i den
tomma "sälalaan" och grep tre nekar
vilka ställdes upprätt med stubbändan
mot gabet. Runt dessa tre nekar ställde
nu en ring nekar och sedan ring efter
ring, tills hela bottenvarvet eller "stälten"
nått sin fullbordan.

Tillägg till fråga 15: "Stabbe" utgjorde fördom be-
teckning för den äldste manlige medlemmen i en släkt-
stammen till ett äldre fruktträd betecknas också med ordet
"stabbe".

Om offer mot sjukdomar.

Glade en person helt oförmodat och utan synbar anledning insjuknar, så hette det: "Han har ruckat ut få nöt". (Han har räckt ut för någonting, eller: "Han har skulat padda". (Han har skulat paddor.?)

Så hette det, om man till exempel fått utslag i ansiktet eller på händerna: "Han har släckt ut värm på vännarna". Vätterna levde i jorden i närheten av människornas beringar, och när en vätte visade sig, var detta i regel i en paddas skepnad. Glade man genom att slå ut värm på jorden skulat vättrar eller paddor, kunde man se på detta genom ett offer till de förfädelade, men hade man ådragit sig sjukdomar

Th. G. 1.

ACC. N:R M. 10729 :51.

Landskap: Småland.
Härad: Kinnared.
Socken: Viskult.
Uppteckningsår: 1948.

Upptecknat av: Frans Petersson
Adress: Småland Viskult
Berättat av: Den samme.
Född år 1884 i Viskult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

genom hetska fienders förvållanden eller
onda önskingar, så skulle man lägga
en sten på golvet under sin bädd,
vilken sten skulle ligga kvar i tre
dagar, varefter den skulle bäras
ut och läggas i kallt vatten. Gläde
stener av allt det onda som den
dragit till sig blivit så upphettad,
att det nyss kalla vattnet började
sjuda och koka, så inför den sjuke
en befriande känsla, ty han visste,
att han ^{nu} snart skulle bli bra.

Jordbrukets binnärningar.

En av jordbrukets binnärningar
här i Munkholt var textil slöjd. Många
bond- och torparegummar plögade vinter-
tid tillverka dels linnevävnader såsom
dukar, lakan, skjorter och särkar samt
handdukar, dels bomullsvävnader, som
i regel utgjordes av huvuddukar, när-
dukar och förkläden. Även ett för den-
na byggd säreget "vardagsförkläde", vari
vapen bestod av bomullsgarn, medan
inslaget var ringarn av andra klass,
så kallat blångarn, tillverkades i stora
mängder och såltes alltid lianlig åtgång.
Dessa tillverkningar försålles an hemma
i stugan, an på hemmets marknader, om
på torget i närmaste stad. Råva-
ran ringarnet var en produkt av det

på hemmets egen turva ochlade linet, som man medelst räkning, bräkning, skäckning, häckling och spinning lyckats omvandla till garn. Bomulls-garnet köptes färdigt i regel inne i staden.

Glemte tillförläggade gardiner sönte alltid stack efter sigan. Sammaledes var det med trasmattor, som man lät sig framställa i vackra mönster. Strumpor wantar, medlar och band såsom strumpor-band (hasebang) gingo också åt.

Arbetslönen för dylik slöjd var på 1890-talet blygsam och räcke vanligtvis ej till stort mer än till torra brödet för den som ej hade annat att leva av. Men för de jordbru-

härskvinnor, som på grund av sin egentliga hushållning var tillförsäkrade ett nödlovtigt uppehälle stöjden förut var tillkomsten av en extra slant, om än aldrig så liten - ytterst välkommen. Vid strumpstickning blev daglönen nog ej mer än 17 ä 20 öre, vid spinning 25 öre och vid vävning 50 öre. Detta när värdet av råvaran blivit främmande.

Produkterna distribuerades vanligt vis direkt från tillverkaren till konsumenten. De transporterades i regel medelst hästskjuts till staden av tillverkaren själv eller dennes anförvant, som på sitt av fläsk, potatis eller andra varor lastade farden förde hemstajlsalstien till en till tillverkaren välvilligt inställd och i önsigt pålitlig hand, där partiet efterhand blev uppdelat på de olika beställarna.